

N e n a d C a m b i

STUDIJE O ANTIČKIM SPOMENICIMA UZIDANIM  
U KUĆE SPLITA I OKOLICE (III) – FRAGMENT  
NADGROBNOG SPOMENIKA NA ŠPERUNU

UDK 73.032:904(497.13 Split)  
Izvorni znanstveni članak  
Primljeno: 5. V. 1990.

Nenad Cambi  
Filozofski fakultet  
57000 Zadar, YU

*Mali reljef uzidan u kuću u Ban Mladenovoj ulici br. 5 predmet je rasprave ovog rada. Utvrđuje se da je reljef prikazivao centuriona, odjevena u paludeamentum, koji na glavi nosi odlikovanje corona civica, a u ruci vitis. Sve su to atributi centurionske službe. Drugi predmet koji se nalazi u ruci nije moguće odrediti.*

*Prikaz se na temelju brade i kose može datirati u hadrijansko ili rano antoninsko doba (120 / 130–150 / 160. godina), a po svoj prilici je pripadao steli manjih dimenzija na kojoj je bio prikazan čitav lik pokojnika. Te su stele bile karakteristične upravo za vojnike u 2. i 3. st.*

*Spomenik je vjerojatno bio otkriven negdje u blizini same kuće u Splitu, jer je jedan nadgrobni fragment uzidan u klaustar crkve sv. Frane, dok je nešto sjevernije postojala antička nekropola u Teutinoj ulici koja se po svoj prilici protezala i u Plinarskoj ulici jer je tu u jednoj kući na početku bila uzidana stela s natpisom.*

Nastavljajući proučavanje antičkih spomenika uzidanih u splitske kuće koju sam započeo prije određenog vremena,<sup>1)</sup> ovoga puta se namjeravam osvrnuti na mali fragment (sl. 1) koji je ugrađen iznad ulaznih vrata kuće br. 5 u Ban Mladenovoj ulici na Šperunu u Splitu. Fragment je tako ukomponiran da ga je po svoj prilici zapazio samo malen broj ljudi, a osim toga očito je da ga nisu uočili ni ljudi od struke, pa tako nije vrednovan i proučen,<sup>2)</sup> iako je namjerno okružen cementnim kvadratnim okvirom s otkinutim kutovima koji su zaokruženi i uvučeni. Nema dvojbe da ga je graditelj ili vlasnik želio naznačiti unutar strukture zida pokušavajući ga stilski i strukturalno uključiti u kućnu dekoraciju i dati mu okvir kako bi se istakao bojeći se, valjda, da se neće vidjeti budući da je malih dimenzija.

Na fragmentu koji je nešto veći od dvadesetak centimetara (teško ga je izmjeriti s obzirom na položaj gdje je ugrađen) prikazan je muškarac ravno prema nama. Lik je sačuvan od glave do pojasa. Gornji dio fragmenta ima nepravilan rez dok je donji prilično ravan. Usprkos tome ne možemo biti sigurni je li bio prikazan čitav ili pak samo bista, jer se ne da sasvim pouzdano odrediti gdje je završetak spomenika. U svakom slučaju nedostaje nekakav obrub što je normalno kod svakog sličnog antičkog spomenika. No, o tome će još kasnije biti riječi.

Prikazan je očito stariji čovjek, prilično velike i široke glave, snažna i kratka vrata koji na glavi ima krupni vijenac. Ispod vijenca proviruje obilata kosa. Obrazi su gojazni. Nos je širok i kratak, nije, kao što je to često, otučen. Oči su mu uske i stisnute. Izgleda kao da su mu bile naznačene šarenice, jer se čini kao da su lagano udubljene unutar bjeloočnice, ali nije jasno jesu li bile prikazane i zjenice. Lice je krupno. Inkarnat je mesnat, osobito oko jagodičnih kosti. Labio-nazalne bore su naznačene. Brada je široka i prati donju čeljust, ali na obrazima kao da se odvaja jedan manji dio pramena koji pokazuje poseban modni efekat. Na vrhu brada je široko zaokružena. Nad gornjom usnom vide se brci koji prelaze kutove usta i miješaju se s bradom. Brci se pri krajevima zavijaju.

Očito je da je prikazana osoba bila u zrelijoj životnoj dobi, čije je trajanje ostavilo traga na licu.

Osoba je odjevena u tuniku koja je nešto poviše pojasa potpasana. To je vidljivo jer je posve sačuvana savijena vrpca od tkanine koja ga omata. Ona podsjeća na užu. Tunika je imala kratke rukave što se vidi na desnoj ruci čiji su lakat i podlaktica slobodni. Iznad tunike prebačen je *paludamentum*, ogrtač koji je bio prihvaćen, kako izgleda, okruglom fibulom na njegovom desnom ramenu. *Paludamentum* je prebačen preko lijevog ramena, gdje se zaokružuje i očito pada straga, jer ga ispred grudi nema. Tunika i *paludamentum* imaju prilično bogato drapiranu tkaninu koja pokazuje izrazito bogat i prirodan pad sa širim i užim žljebovima i rebrima. Očito je majstor dobro znao pokazati te detalje odjeće i način kako se nosila. To se osobito dobro zapaža na desnoj ruci gdje je prirodno prikazan završetak rukava.

Desna ruka odmaknuta je od tijela i lagano savijena u laktu. Na žalost, ruka je odlomljena nešto poviše šake tako da se ne vidi što je muškarac držao i zašto je odmaknuta od tijela. Izgleda da su mišice podlaktice bile vrlo fino prikazane i profilirane. Od lijeve ruke vidi se samo šaka, a prsti kao da su bili odlomljeni. Tom rukom muškarac je držao dva predmeta priljubljena uz grudi. Radi se o dva duguljasta predmeta, dva štapa koji stoje paralelno jedan uz drugi. Čini se kao da su oni bili uvrnuti, ali ipak to nije sigurno zbog stanja sačuvanosti reljefa. Lijevi štap pri vrhu ima zadebljanje poput okrugle kvrge, ali izgleda da se od tog zadebljanja opet nastavlja dalje gore u istoj debljini kao i ispod njega. Drugi štap pri vrhu ima roščić koji se neznatno odvaja desno. On je vrlo kratak



i njegovim stanjenjem predmet se očito završava. Pri dnu oba predmeta nesumnjivo završavaju približno u visini pojasa. Naime, bez obzira je li bio prikazan i trup muškarca, nema dvojbe da je tu bio kraj obaju predmeta. Očito je, dakle, da na tom mjestu nema loma.



*Nadgrobnna stela centuriona uzidana u kuću u Ban Mladenovoj br. 5.*

Pošto smo detaljno opisali spomenik, valjalo bi pokušati odgovoriti na nekoliko pitanja (ukupno četiri). Najznačajnije je pitanje koga lik prikazuje i kakve atribute ima (što tvori cjelinu problema), zatim kakvog je karaktera spomenik, iz kojeg je vremena i otkuda potječe, a to zahtijeva dalju analizu. Na ta pitanja nije lako odgovoriti, jer spomenik kao i sam lik nisu cjelovito očuvani, možda nedostaju neki elementi i atributi koji bi mogli biti ključ za sva navedena pitanja i pružiti veću pouzdanost odgovora.



Polazište za interpretaciju lika jest odjeća. Prije svega valja konstatirati da čovjek nije odjeven u uobičajenu rimsku građansku odjeću (*toga*)<sup>3)</sup> ili romanizirani grčki (*pallium*)<sup>4)</sup> već u donju haljinu (*tunica*)<sup>5)</sup> preko koje je prebačen *paludamentum* kao ogrtač.<sup>6)</sup> Ova su dva elementa odjeće svojstvena vojnicima, lovcima ili osobama koje borave u prirodi po nekom poslu i u takvoj odjeći ne zalaze u grad, gdje je obavezna rimska građanska nošnja.<sup>7)</sup>

S obzirom na to što je čovjek prikazan *en face* u posve mirnom, gotovo statuarnom položaju, očito je da on nije prikazan u lovu, a po svojoj prilici da nije to ni prikaz lovca. Lov jest, doduše, česta tema raznih spomenika, pa i nadgrob-  
nih,<sup>8)</sup> ali se lovac rijetko pojavljuje kao portretna statua ili bista.<sup>9)</sup> Nesumnjivo je da lov nije bio jedino i osnovno zanimanje koje bi se prikazivalo na nadgrob-  
nom spomeniku. Samo u rijetkim prigodama lov se pojavljuje kao sporedni  
motiv.<sup>10)</sup> Taj je posao bio cijenjen kao ethos, ali očito nije donosio dovoljno  
prihoda da bude jedino i isključivo zanimanje.

Prema tome, lov i lovca ne valja uzeti u obzir kao mogućnost za interpre-  
taciju sačuvanog lika na ovoj splitskoj kući. Uostalom, takvu kvalifikaciju još  
jače će isključiti drugi elementi, a o tome će se još kasnije govoriti.

Druga mogućnost, kako je već istaknuto, jest da je muškarac bio vojnik. Pripadnici rimskih trupa vrlo su se rado prikazivali na nadgrob-  
nim spomeni-  
cima.<sup>11)</sup> Natpisi vrlo često svjedoče o tome da je preminuli vojnik žudio za  
nadgrob-  
nim spomenikom i da je testamentarno odredio da mu se podigne  
spomenik, što imaju izvršiti njegovi nasljednici, odnosno izvršitelji oporuke.<sup>12)</sup>  
Nema dvojbe, na temelju raznih drugih prikaza, da se radi o vojniku, što će  
potvrditi i ostali elementi koji se nalaze uz našeg muškarca. Potpasana tunika  
je temeljna odjeća koju nosi vojnik, a jedan od odjevnih predmeta koji se na nju  
može direktno staviti jest ogrtač - *paludamentum*.<sup>13)</sup> Ima mnogo takvih paralela  
na kojima se javljaju likovi raznih vojnika s takvom odjećom. O tome sam  
nedavno i pisao.<sup>14)</sup> Zanimljivo je da se vojnici s *paludamentumom* ne javljaju u  
ranije carsko doba.<sup>15)</sup> Na vojničkim stelama iz 1. st. u Dalmaciji kao gornji dio  
odjeće najčešće se pojavljuje *paenula*<sup>16)</sup> ili *sagum*.<sup>17)</sup> Ti teški ogrtači kao da su bili  
osobito omiljeni neko doba, tako da se može nabrojiti više takvih primjeraka.<sup>18)</sup>  
Stoga, bi već i to bio znak da se spomenik ne može datirati u vrijeme 1. st. kad  
u Dalmaciji borave veće vojne jedinice, a o dataciji u kasnije vrijeme još  
pouzdanije govore neki drugi elementi prikaza.

I drugi elementi prikaza koji su vezani uz našeg muškarca upućuju da se  
radi o vojniku i da se odnose na vojničko zanimanje. Na glavi se nalazi *corona*  
*civica*, vijenac od hrastova lišća koja zaslužuje samo istaknuti vojnik, onaj koji  
je u borbi spasio život kojega svog druga.<sup>19)</sup> To odlikovanje obično pripada  
centurionima, a ne običnim vojnicima.<sup>20)</sup> *Corona* se nalazi prikazana na nekim  
"zbirkama" raznih odlikovanja, kao što je na primjer slučaj na poznatom  
fragmentu stele iz Burnuma.<sup>21)</sup> Doduše, tu nije očuvana čitava *corona* već samo  
vrpce koje su joj pripadale. Ali, ima i slučajeva gdje osoba na glavi nosi vijenac,

upravo kao što je slučaj na fragmentu u Splitu. Sigurno je najpoznatiji takav primjer stela centuriona Marka Celija, Titova sina, podrijetlom iz Bononije (Bologna) koji je pao u Varovom ratu (Teutoburška šuma) u Landes Museum u Bonnu.<sup>22)</sup> Tu se također oko glave nalazi širok vijenac (*corona civica*) koji sjedi duboko na čelu sve do očiju. Taj primjerak stele pokazuje ispravnost interpretacije vijenca na našem, splitskom primjerku, premda nisu iz istog doba. Celijeva stela je iz ranog 1. st.

Od ostalih atributa još se u svrhu interpretacije korisno mogu upotrijebiti dva izdužena predmeta koje osoba drži pred prsima. Oba predmeta su slične debljine. Lijevi pri vrhu ima kvrgu i nesumnjivo se još gore nastavljao, ali je odlomljen. Desni je kraći i pri vrhu se stanjuje te ima malen roščić koji neznatno skreće nadesno. Ovaj drugi je čitav stao na fragmentu. Desni štap, imajući u vidu da se radi o vojniku, nedvojbeno je *vitis*, kvrgavi trs vinove loze kojim se takav časnik služio i za "urazumljivanje" vojnika u obavljanju svoje službe.<sup>23)</sup> Takav *vitis* drži u rukama upravo već spomenuti centurion Marko Celije, ali se ne nalazi na istom mjestu kao i u našeg čovjeka.<sup>24)</sup> Međutim, najvažnije je što je identičnog oblika. Što se pak drugog predmeta tiče, problem je znatno veći. Naime, nije mi poznat slučaj gdje se u ruci nalaze dva takva slična predmeta, dva štapa. Centurioni ponekad ne nose *vitis* gornjeg oblika, nego štap koji nije kvrgav i nije trs loze. On je ravan i širi se pri vrhu gdje obično završava jabučastim završetkom. Neki od tih štapova su veći i deblji,<sup>25)</sup> a neki manji i tanji.<sup>26)</sup> Možda se moglo raditi o takvom predmetu, ali, s obzirom da je predmet nastavljao i preko loma, to nije vjerojatno, jer je morao biti drugačiji od spomenutih paralela. Osim toga nije mi poznato da bi se oba takva štapa nalazila u ruci jedne osobe. Slično zadebljanje imaju i beneficijarski znaci u obliku štapa,<sup>27)</sup> ali bi oni bili inkompatibilni s centurionskom funkcijom, pa tako, po mome mišljenju, ne bi dolazili u obzir. U svakom slučaju ovaj je predmet enigmatičan i nije ga moguće pouzdano protumačiti u ovakvom stanju očuvanosti, ali je ipak očito da to nije oružje (koplje, na primjer) jer ono ne bi završavalo u visini pojasa.<sup>28)</sup> Ipak mislim da su dva sasvim pouzdano objašnjena atributa dovoljna da bi naš lik protumačili kao centuriona.

Ispod potpasanog dijela tunike mogao se nalaziti *cingulum* s mačem, kao što je to ponekad slučaj na vojničkim stelama iz Dalmacije, a i drugdje, ali ipak on nije nužan, kao oblik distinkcije pokojnikova zanimanja. Tako se mač zapaža na steli iz Salone u Arheološkom muzeju u Splitu.<sup>29)</sup>

Očito je da je u desnoj ruci koja je bila odmaknuta od tijela muškarac morao nešto držati, ali se to, nažalost, nije sačuvalo. Vjerojatno je da je pomalo teatralni pokret ruke želio naglasiti radnju i predmet koji je držao.<sup>30)</sup> Nema mogućnosti, ipak, da taj pomak ruke pouzdano protumačimo, a još manje kakav se predmet nalazio u ruci.

U koje je doba nastao ovaj spomenik? Odgovor na to pitanje razmjerno je lak. Iako je spomenik fragmentarno očuvan i nema natpisa, ipak postoje elementi na koje se može osloniti za njegovo datiranje. Radi se, naravno, o



stilskim i modnim elementima. Nažalost, kosa je malo vidljiva, jer je pokriva vijenac. Usprkos tome ono malo što proviruje ispod vijenca pokazuje da je ona bila duga i kovrčava. Brada je pak široka, bujna i pomalo zakovrčana. Slično je i s brkom. On je ipak manji i savijen pri vrhu. Već je davno poznato da se brada i brkovi počinju nositi od doba Hadrijanova. On je nosi već na spomenicima iz doba Trajana (slavoluk u Beneventu),<sup>31)</sup> imaju je i Trajanovi vojnici na Trajanovom stupu.<sup>32)</sup> Međutim, oni to ne provode dosljedno, tj. nemaju je svi. Brada je izuzetno rijetka u 1. st. n.e., a osobito onako gusta i kovrčava kao na ovom našem spomeniku.<sup>33)</sup> S druge strane već prve glave Hadrijanove u doba kad je postao car imaju široku iako ne predugačku bradu (Portret Stazione Termini tipa<sup>34)</sup>). I Antonin Pij ima bradu. Ona je čak nešto gušća i malo više zašiljena pri vrhu (Glavni tip Antoninova portreta<sup>35)</sup>). I kasniji vladari imaju brade, one su obično velike i široke, često zakovrčane, a ponekad se vrh razdvaja u dva odvojena jezička.<sup>36)</sup> Takvu bradu nose carevi do Septimija Severa (uključujući i njega),<sup>37)</sup> a poslije se one smanjuju i nestaju, odnosno toliko kratko šišaju da izgledaju kao pokošeno polje s dlakama koje tek proviruju na glatkojkoži.<sup>38)</sup> Ovaj tip brade bio je najbliži Hadrijanovoj, osobito u onih tipova portreta koji pokazuju više kosmatih dijelova.<sup>39)</sup> Takvu ćemo bradu sresti i u vojnika, kao što je slučaj na steli iz *Cibalae* (Vinkovci) u Arheološkom muzeju u Zagrebu koja je također iz doba Hadrijana.<sup>40)</sup> Prema tome, brada je prema svom općem izgledu hadrijanska. Već smo rekli da kosa malko proviruje ispod vijenca, također ukazuje na to vrijeme, jer ona u Hadrijana ide od straga prema naprijed i osobito je bujna oko ušiju u njegova tipa Baiae.<sup>41)</sup> Takvi tipovi kose javljaju se i kasnije od vremena Antonina Pija kad se ona sve više povećava,<sup>42)</sup> a opet smanjuje u 3. st.<sup>43)</sup> Vrijeme koje bismo morali imati u vidu je, po mome mišljenju, između Hadrijana i Antonina Pija, dakle period od 120/130. do 150/160. godine. S tom konstatacijom sasvim je u skladu i to što su u očima izrađene šarenice, a možda i zjenice. Budući da je prikaz dosta malen i što ga je nemoguće pregledati iz veće blizine, teško je da se vrijeme od oko tridesetak godina, koje smo gore naveli, može još suziti.

S navedenom datacijom u skladu je stilsko oblikovanje draperije. Nabori su vrlo fini i pravilni, pad im je pravilan i na njima nema tvrdih optičkih efekata kakvi počinju prevladavati u kasnijem 2. st. n.e. što bi radije upućivalo na dataciju u doba neposredno iza sredine tog stoljeća.<sup>44)</sup> Na čitavom dijelu očuvanog prikaza nema ni jednog jedinog poteza brzorotirajućeg svrdla. Naprotiv, sve je izvedeno na klasični način dljetom i čekićem. Čak ni bogata plastika kosmatih dijelova koji u to doba već počinju dobijati kontrastne efekte svjetla i sjene. Nabori su vrlo prirodni, usprkos minijaturnosti rada kojim se reljef odlikuje. Pažnja klesara usredotočila se na efekte koje proizvode ti nabori, svjestan njihove vrijednosti i kakvoće. Izuzetno je rijetko, naime, da se tako dobar rad javlja na sitnim predmetima sepulkralne umjetnosti. Obično su to vrlo površni i nespretni prikazi, a osobito su česti upravo od 2. st. na dalje.

Kakvog je karaktera bio ovaj prikaz i kakav je bio spomenik? Na prvo pitanje odgovor, rekao bih, nije zamršen dok je pak na drugo mnogo teži. Očito je da je prikaz našeg centuriona nadgrobnog karaktera. Na to upućuje njegov frontalni, ukočeni stav te teatralan gest rukom. Bilo kakva druga interpretacija ne bi dolazila u obzir, iako je to zaključak *per exclusionem*, ali je ipak pouzdan jer se oslanja na sam prikaz i na analogije iz veoma bogate baštine nadgrobnih spomenika kod nas i drugdje u antičkom svijetu.

To je, dakle, epitaf vojnika centuriona prikazana s njegovim atributima i odlikovanjima. Vrlo vjerojatno da je čovjek umro još u doba aktivne službe, jer se nakon odlaska u "mirovinu" takve osobe najčešće prikazuju u civilnoj odjeći s građanskim odlikama i atributima, ali i bez njih. Veteran je zapravo civil. Rijetko se na njihovim nadgrobnim spomenicima naslućuju neki elementi njihove ranije službe, osim, naravno, u natpisu.<sup>45)</sup> Svaka druga aluzija je zapravo ili čisto radioničkog karaktera, dakle, zajednička i za aktivne ili islužene vojnike, ili pak nostalgичno "historijskog" karaktera.

Kakav je to bio spomenik, kao što sam naveo, mnogo je teže reći. Prema onome što se vidi, osobito po površini, reklo bi se da je fragment izrađen od mramora. Površina je, naime, svijetlosivkasta, ali ima i dosta jakih plavkastih nijansa koje se šire mjestimično i na veće dijelove reljefa. Stoga, temeljni sivkasti ton prelazi i u plavičasti. Rekao bih da je u pitanju lošiji, manje sjajan bijeli kvalitet prokoneškog mramora (vadi se u Marmari, antičkom Prokonosu kod Istanbula<sup>46)</sup>) koji je dosta bio importiran u Dalmaciju u dosta dugom vremenskom periodu (možda još od helenističkog doba<sup>47)</sup>). Površina reljefa nije uglačana. Izgleda da je površina ostavljena u stadiju obradbe rašpom, prije konačnog uglačavanja. Kad je u pitanju oblik i vrsta spomenika temeljno ograničenje sigurnog zaključivanja jest činjenica što je on fragmentaran, a osim toga ugrađen u zid kuće tako da nije moguće ispitati njegovu stražnju stranu, jednako kao i debljinu, što je neobično važno u svakoj interpretaciji, jer se tek tako može dobiti uvid u cjelinu spomenika. Možda bi ti elementi pomogli za determiniranje vrste spomenika. Zbog toga smo ostavljeni drugačijim i manje određenim, a više spekulativnim metodama. U svakom slučaju, ako je u pitanju nadgrobni spomenik, tada se valja odlučiti radi li se o manjoj steli ili sarkofagu.

Prikaz je mogao biti dvojak. Ili je lik čovjeka bio prikazan kao polufigura, tj. do pojasa ili je pak bio izrađen kao čitav lik u stojećem stavu. Ako je u pitanju bila stela, ona je mogla još sadržavati neke elemente kao što su zabat, natpis te neke sporedne detalje. Očito je da ovakva stela nije mogla imati neke izrazite arhitektonske karakteristike, kakvi se često javljaju na ranijim i monumentalnim stelama. Prema tome naš je fragment, ako je doista pripadao steli, mogao tvoriti samo dio jednog manjeg spomenika. Ako je riječ o manjoj steli, tada je ona po svoj prilici sadržavala cijelu figuru pokojnika, a ne samo polovicu. Tu pretpostavku temeljim na činjenici što manje stele, kad sadržavaju lik pokojnika, imaju samo glavu u prostoru trokuta zabata,<sup>48)</sup> ili u nekom kvadratu ispod



njega<sup>49)</sup> ili pak imaju cijeli lik pokojnika.<sup>50)</sup> Mnogo je vjerojatnije da je bilo u pitanju ovo drugo, jer je figura, ovakva kakva je prikazana, prevelika za zabatno polje, pa sve zajedno bolje odgovara posebnom polju unutar kojega je stajala manja figura u cjelini. Druga pak mogućnost bila bi da se radi o akroteriju sarkofaga u kojem je prikazan lik pokojnika. Međutim, nekoliko je razloga koji se protive takvom rješenju. Prije svega u akroteriju sarkofaga se nalazi samo bista, a ne polufigura.<sup>51)</sup> Naglasak je na samom portretu. Doduše, ima tipova sarkofaga kod kojih se cijela figura pokojnika nalazi na sanduku, obično ispod arkade.<sup>52)</sup> Ali, takvo bi rješenje teško dolazilo u obzir jer su ti likovi ispod lukova bili veći nego što se može procijeniti da je bio ovaj naš na splitskom fragmentu. Naime, ako je ovaj lik bio visok najviše negdje oko 30-40 cm, kako bi se iz sačuvanog dijela lika dalo zaključiti, tada je to prenisko za uobičajenu visinu sanduka sarkofaga koja obično iznosi negdje oko 80-100 cm.<sup>53)</sup> Postoji, međutim, još jedan razlog koji ne bi govorio u prilog sarkofaga. Ako je gore spomenuta datacija u doba neposredno prije polovice 2. st. točna, tada je to prerano za sarkofage. Bio bi to, naime, jedan od najranijih primjeraka sarkofaga na istočnom Jadranu, tj. prije nego što se njihova produkcija razvila kao standardna radionička pojava. U to doba su sarkofazi uglavnom bez ustaljenih karakteristika i većinom su neukrašeni, osim jednog koji na sanduku ima biste pokojnika što je za to doba prilično neuobičajeno. S druge strane čitavi likovi pokojnika ispod arkade pojavljuju se na sarkofazima tek negdje iz sredine 3. st.<sup>55)</sup> Sve navedeno, dakle, ne bi bilo u prilog pretpostavke da naš fragment pripada sarkofagu, i to bilo akroteriju, bilo samom sanduku.

Zbog toga je najvjerojatnije da je fragment pripadao jednoj manjoj steli na kojoj se nalazio čitav lik pokojnika kakve se u Dalmaciji počinju pojavljivati od prve polovice 2. st. n.e., pa bi stoga dobro pristajala u vremenski okvir njihova razvitka.<sup>56)</sup> Ona je mogla, ali to nije nužno imati i zabat, a ispod figuralnog prikaza i natpis.. Takve stele kao da su bile namijenjene vojnicima, jer je ono nekoliko primjeraka što nam se sačuvalo pripadalo upravo pripadnicima rimskih trupa, a to potvrđuju bjelodano njihovi natpisi.<sup>57)</sup> Zbog vojničke ikonografije kao da je bio znatno pogodniji format cijele figure. Prema tome, na temelju iznesenoga, a bez obzira na nedovoljnu sačuvanost fragmenata, ovaj se spomenik ipak s priličnom sigurnošću može pripisati spomenutoj grupi stela s čitavom figurom koje su karakteristične za to vremensko razdoblje i pojavljuju se još samo neko doba kasnije.<sup>58)</sup>

Ovaj naš fragment, uzidan spomenutu kuću na Šperunu jedan je od malobrojnih spomenika koji se nalazi u nekom zdanju na tom dijelu Splita. Najbliži uzidani ulomci nalaze se u crkvi sv. Frane na obali, odnosno u Plinarskoj ulici. Bez obzira na to što ih tu nema u većoj koncentraciji, ipak valja pretpostaviti da se on tu našao, po svoj prilici kad se kuća gradila, pa ga je sam vlasnik namjerno dao uzidati. Očito je da je u blizini te kuće bilo nešto fragmenata i važnih spomenika, kao što je sarkofag s prikazom Prelaska Izraelaca preko



Crvenog mora koji je bio u Sv. Frani,<sup>59)</sup> te fragment jednog sarkofaga iz iste crkve (uzidan u klausturu).<sup>60)</sup> Vrlo je vjerojatno da je crkva sv. Frane nastala na starokršćanskim ostacima, na što upozoravaju neki elementi arhitekture iz vremena prije rekonstrukcije, a koje pokazuju stari planovi.<sup>61)</sup> To bi upućivalo da se tu mogla nalaziti stanovita aglomeracija, nekropoli koje je mogla pripadati i stela našeg centuriona. S druge strane, nešto sjevernije od kuće u kojoj je bio uzidan ovaj fragment postojala je nekropola i na potezu Teutina ulica-Plinarska ulica,<sup>62)</sup> što također nije daleko. Vrijedno je istaknuti da je u Plinarskoj ulici u kući br. 13 bila uzidana i jedna stela bez figuralne dekoracije.<sup>63)</sup>

Prema tome, valja zaključiti da je fragment stele o kojem je ovdje bilo riječi nije po svoj prilici bio prenesen iz Salone da bi se ugradio u spomenutu kuću, nego je vjerojatnije da je bio pronađen na mjestu na jednom području gdje je antika na splitskom poluotoku ostavila vidljiva traga. Taj je spomenik po mnogočemu neobično značajan i, rekao bih, gotovo jedinstven pa bi ga svakako valjalo sačuvati od propasti i eventualnog otuđenja kojemu su često izloženi spomenici uzidani u kuće.

## BILJEŠKE

- 1) Prvi članak je bio pod nešto drugačijim naslovom. Usp. N. Cambi, Dvije glave tetrarhijskog doba iz Dioklecijanove palače u Splitu, Kulturna baština 7-8, 1978, str. 17 i d. Drugi je Id., Studije o antičkim spomenicima u zgradama u Splitu i okolici (II). Reljef u južnom zidu crkve sv. Duha. Kulturna baština 17, Split 1987, str. 7 i d.
- 2) Reljef nije objavljen. Nije mi poznato je li ga tko čak i usput spomenuo.
- 3) Odijelo rimskih građana je toga, a Rimljani se među drugim narodima razlikuju sintagmom *gens togata* (Vergilije, Aen. I, 282). Toga ima svoj razvitak kroz stoljeća i dobijala je različite oblike. Usp. L. Bonfante Warren, Roman Costumes. A Glossary and Some Etruscan Derivations. Aufstieg und Niedergang der römischen Welt I, 4, Berlin-New York 1973, str. 590 i d.
- 4) O paliju i njegovoj upotrebi u Rimljana usp. M. Bieber, Roman Men in Greek Himation (Romani palliati) a Contribution to the History of Copying, Proceedings of the American Philosophical Society, svez. 103, br. 3, 1959, str. 374 i d. Radi se zapravo o grčkom himationu koji nose muškarci.
- 5) *Tunica* je donja haljina iznad koje se nosi toga. L. Bonfante Warren, o.c. str. 614, s.v. tunica navodi da i sama riječ dolazi iz grčkog χιτων (možda preko etruščanskog jezika).
- 6) *Paludamentum* je u osnovi vojnički ogrtač od vune koji je nastao od grčke hlamide (χλαμῶς). Usp. L. Bonfante Warren, o.c. str. 606, s.v. chlamys. I on se mijenjao kasnije. Često je nose carevi. O tome usp. H.G. Niemeyer, Studien zur statuarischen Darstellung der römischen Kaiser, Berlin 1968, str. 90.
- 7) Usp. L. Bonfante Warren, o.c. str. 612 i d, s.v. toga.
- 8) Osobito su bogato zastupljeni prikazi lova na sarkofazima radionica u Rimu. Usp. B. Andreae, Die römische Jagdsarkophage, ASR 2,1, Berlin 1981, str. 11 i d. Na antičkim sarkofazima je nemitološki lov izuzetno rijedak. Jedini dosad poznati primjerak je onaj iz Salone (danas u Budimpešti). Usp. N. Cambi, Antički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana, Split 1988, str. 29 i d, kat. br. 1, tab. I, II, III, IVa,b, Va-c, crtež 1-5.
- 9) Možda se o lovcu radi na fragmentiranoj steli iz Staroga Grada na Hvaru na kojoj je, osim čovjeka s kosirom u desnoj ruci i kopljem u lijevoj, bio prikazan jelen i pas sa strana središnjeg kantarora. Usp. M. Nikolanci, Duo membra coniuncta Cil III 3088, 3089, VAHD 60, 1958, str. 61.

- 10) Mnogo je češći motiv psa koji goni zeca ili koju drugu životinju, a bez samog lovca. Da ne tražimo mnogo spominjem već navedenu stelu iz Starog Grada gdje se taj motiv javlja na stranama stele, a inače je neobično čest na stelama iz Panonije i Norika.
- 11) Brojni su nadgrobni spomenici vojnika. O tim spomenicima iz Dalmacije i drugih dijelova Balkana još davno je posvetio jednu radnju H. Hoffmann, *Römische Militärgrabsteine der Donauländer*, Wien 1905. Međutim, ta publikacija nije ni izdaleka obuhvatila ni sve spomenike i sve tipove, a još najmanje njihovu problematiku. Vojnički spomenici mogu se vidjeti po brojnim drugim publikacijama.
- 12) Samo kao primjer usp. navode iz natpisa vojnika Marka Elvadija Maksima iz Košuta u Arheološkom muzeju u Splitu (CIL III 9727), sliku usp. S. Rinaldi Tufi, *Stele funerarie con ritratti di età romana. Saggio di una tipologia strutturale*, Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, anno CCCLXVII-1971, ser. VIII - vol. XVI, fasc. 3, str. 97, br. 10, tab. IV, 3.
- 13) Usp. bilj. 6.
- 14) N. Cambi, Nadgrobna stela s čitavim ljudskim likom na istočnom Jadranu, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 27, *Razdio povijesnih znanosti* (14), Zadar 1987/88. str. 97, br. 3, tab. II; str. 28, br. 4, tab. III.
- 15) Primjeri spomenuti u bilj. 14 su iz 3. st. Usp. N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 107 i d.
- 16) Vojnici u Dalmaciji često nose tu tešku gornju nošnju, osobito u 1. st. Ona ima i kapuljaču. Usp. S. Rinaldi Tufi, o.c. str. 99, br. 13, tab. V, 3; N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 96, br. 2, tab. I.
- 17) Drugi tip gornje nošnje koju nose vojnici može se vidjeti na brojnim stelama. Usp. S. Rinaldi Tufi, o.c. str. 97, br. 10, tab. IV, 3; str. 97, br. 11, tab. V, 1 te 98, br. 12, tab. V, 2. S. Rinaldi Tufi se ne izražava o tome kakvog je karaktera bila ta gornja haljina, jer smatra da su prikazi dosta oštećeni. Ona je, međutim, dosta različita od paenule, a očito je da je nošena kao gornji teški dio (debeli materijal). Moje je mišljenje da se radi o sagumu. O toj haljini usp. L. Bonfante Warren, o.c. str. 611, s.v. sagum.
- 18) Svi primjerci koji su navedeni u bilj. 17, a ima ih još mnogo su iz 1. ili 2. st. Kasnije kao da potpuno nestaju. Treba, međutim, imati u vidu da kasnije ima znatno manje vojničkih stela.
- 19) Usp. Pauli-Wissowa, R.E. IV, Stuttgart 1901, stup. 1649, s.v. *corona* (Fiebinger).
- 20) Usp. M. Abramić, *Militaria Burnensia*, Buličev zbornik Split-Zagreb 1924, str. 228.
- 21) Usp. M. Abramić, o.c. str. 227.
- 22) O tipu te stele usp. H. Gabelmann, *Die Typen der römischen Grabstelen am Rhein*, Bonner Jahrb. 172, 1972, str. 73 i d, sl. 1,2, kat br. 1, str. 130 (tu usp. i ostalu literaturu).
- 23) O tom znaku usp. Deramberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grècs et romains* IX, stup. 925, s.v. *vitis* (Chapot).
- 24) O tom znaku na steli usp. H. Schoppa *Die römische Bildkunst am Rhein*, Gymnasium. Zeitschrift für Kultur der Antike und humanistische Bildung, Heft 5, *Germania Romana* II. Kunst und Gewerbe im römischen Deutschland, Heidelberg 1965, str. 57, tab. XV te H. von Petrikovits, *Ausgewählte römische Steindenkmäler im Rheinischen Landesmuseum Bonn*, isti časopis str. 64 i d.
- 25) Duži i deblji štap nosi centurion na steli iz Akvileje. Usp. F. Rebecchi, *Le stele di età tetrarchica al Museo di Aquileia. Documenti tardo-antichi per la storia della città, Aquileia Nostra* 47, 1976, str. 94, sl. 19. Rebecchi taj štap naziva "bastone a fungo" koji ga kvalificira kao centuriona jedinice stacionirane u Akvileji. Isto tako velik i debeo štap ima i centurion iz Narone u Arheološkom muzeju u Splitu. Usp. N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 96 i d, tab. I.
- 26) Znatno manji i tanji štap s jabučastim završetkom ima centurion Herenije Valens iz *Cibalae* u Arheološkom muzeju u Zagrebu. O toj steli neavno sam napisao rad "Bilješke uz panske nadgrobne stele", *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* (u tisku). Posljednji put prije toga u toj steli usp. V. Dautova Ruševljanin, *Rimska nadgrobna plastika u jugoslavenskom području Donje Panonije*, Novi Sad 1983, str. 22, br. 115, str. 54, tab. 2, 7.
- 27) Takav beneficijarski znak prikazan je na bočnoj strani are iz Smrdeća u Splitu u Arheološkom muzeju u Splitu. Usp. N. Cambi-Ž. Rapanić, *Ara Lucija Granija Proklina*, VAHD 72-73, 1979, str. 103 i d, tab. VI, 3, sl. 2.



- 28) Koplje bi teoretski moglo doći u obzir jer prikazi koplja ponekad pokazuju zadebljanje kao što je na pr. slučaj kod prikaza na steli iz Celja, usp. A. Schober, *Die romische Grabsteine von Noricum und Pannonien*, Wien 1923, str. 94, br. 199, sl. 104 ili iz Budimpešte, usp. A. Schober, o.c. str. 152, br. 351, sl. 176; te na steli iz Akvileje, usp. F. Rebecchi, o.c. str. 109, br. 5, sl. 23.
- 29) Stela se nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu, ranije je bila uzidana u kuću Katić (Krstulović), danas srušenu, u Zrinjsko-Frankopanskoj ulici. Usp. N. Cambi, *Nadgrobnna stela . . .* str. 97, br. 3, tab. II.
- 30) Usp. N. Cambi, *Nadgrobnna stela . . .* l.c. tab. II.
- 31) M. Wegner, Hadrian, Plotina, Marciana, Matidia, Sabina, *Das römische Herrscherbild II*, 3, Berlin 1956, str. 32, 55, 64, 94, tab. 1 a,b.
- 32) Usp. to npr. na detalju scene koja prikazuje Trajana pri iskrcavanju iz broda u luci, po svoj prilici u Saloni. Usp. Ch. Clairmont, *Excavations at Salona in Yugoslavia 1969-1972*, Park Ridge 1975, sl. 9 i 10. Međutim, zanimljivo je istaknuti da još nijedan vojnici nema frizuru Hadrijanova tipa.
- 33) Ponekad brada se javlja na portretima Nerona i Domicijana. Usp. M. Wegner, *Die Flavier, Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Julia Titi, Domitilla, Domitia. Das römische Herrscherbild II*, 1, Berlin 1966, tab. 34 e (denar Domicijana), a na novcu Nerona usp. *Enc. dell' arte antica V*, Roma 1963, str. 424 i d, sl. 553, s.v. Nerone (B.M. Felletti Maj).
- 34) M. Wegner, Hadrian . . . str. 8 i d, tab. 2,5b,8a.
- 35) K. Fittschen-P. Zanker, *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom*, Mainz 1985, str. 63, br. 59, tab. 67-69, Beilage 39-49.
- 36) K. Fittschen-P. Zanker, o.c. str. 71, br. 66, tab. 75; str. 74, tab. 77; str. 68, tab. 78 itd; str. 78, br. 72, tab. 83; str. 79, br. 73, tab. 84-86; str. 83, br. 75, tab. 89 i d.
- 37) K. Fittschen-P. Zanker, o.c. str. 94, br. 82; tab. 101, 102, str. 95, br. 83; tab. 102, 103 itd.
- 38) M. Bergmann, *Studien zum römischen Porträt des 3. Jahrhunderts n. Chr.*, Bonn 1977, str. 30, 42, tab. 6, 1,2,3,4 (portreti Maksimijana Tračanina, Filipa Arabljanina i Trajana Decija).
- 39) M. Wegner, Hadrian . . . str. 16 i d (tipovi Panzer Paulamentum-büste Baiae), str. 16 i d, tab. 20.
- 40) Usp. bilj. 26.
- 41) Svi tipovi Hadrijanovih portreta pokazuju takav izgled kose, ali možda najviše tip Baiae. Osim sl. navedene u bilj. 39 usp. i K. Fittschen-P.Zanker, o.c. str. 52, br. 50, tab. 56 i d, Beilage 32.
- 42) Usp. slike navedene u bilj. 35 i 36.
- 43) Već Severovi sinovi Karakala i Geta imaju znatno kraću kosu, a kasnije se ona još smanjuje, osim donekle kod Elagabala. O tim portretima usp. M. Bergmann, o.c. str. 5 i d, tab. 3, 1; tab. 1, 1-6.
- 44) U doba oko sredine 2. st. u Rimu počinje značajnija upotreba svrdla u portretistici, osobito pri modelaciji kosmatih dijelova. To se počinje zapažati od tzv. 1. tipa portreta Marka Aurelija (prinčevski portret). Usp. K. Fittschen-P. Zanker, o.c. str. 68, br. 62, tab. 61, 71, 73. Taj postupak kasnije biva sve izrazitiji.
- 45) Usp. na primjer stelu Tita Fuficija iz Salone koji je bio veteran XX rimske legije. Ni on ni njegova supruga ni njegova djeca ne nose nikakvo obilježje koje bi ukazivalo na raniju službu oca obitelji. Sve je u civilnom duhu normalne građanske obitelji. Usp. o toj steli s. Rinaldi Tufi, o.c. str. 92, br. 1, tab. I.
- 46) O importu tog mramora u Dalmaciju usp. J.B. Ward Perkins, *Dalmatia and the Marble Trade*, u "Disputationes Salonitanae" I, 1970, Split 1975, str. 42 i d. te G. Koch-H. Sichtermann, *Römische Sarkophage*, Handbuch der Archäologie, München 1982, str. 486.
- 47) Od prokoneškog mramora je reljef s prikazom plesačica iz Nerone koji potječe približno iz sredine 2. st. prije n.e. O tome reljefu usp. N. Cambi, *Bilješka o antičkom teatru, u "Antički teatar na tlu Jugoslavije"* saopštenja naučnog skupa 14-17. aprila 1980, Novi Sad 1981, str. 112, sl. 3.
- 48) Kao npr. na steli Aelije Aleksandrije u Arheološkom muzeju u Splitu. Usp. S: Rinaldi Tufi, o.c. str. 105, br. 24, tab. VIII, 1.

- 49) Kao npr. na steli Lelije Mesije u Arheološkom muzeju u Splitu. Usp. S. Rinaldi Tufi, o.c. str. 106, br. 26, tab. VIII, 3.
- 50) Usp. N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 97, br. 3, tab. II; str. 98, br. 3, tab. III.
- 51) Bezbrojni su primjeri bista pokojnika u akroterijima poklopaca sarkofaga. Samo na ogled usp. primjer koji donosi K. Prijatelj, Nekoliko rimskih nadgrobnih portreta u Arheološkom muzeju u Splitu, VAHD 53, 1950-51, str. 148, tab. XII ili str. 146 i d, sl. 1. ili na novopronađenom fragmentu poklopca sa zapadne salonitanske nekropole, usp. Salona '86, '87. Izbor fotografija, Split 1988, str. 15.
- 52) Kao što je slučaj kod grupe sarkofaga kojoj pripada i čuveni primjerak s tzv. Dobrim pastirom. O tome sarkofagu usp. N. Cambi, Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog doba u Dalmaciji, VAHD 70-71, 1968-69., str. 70, kat. br. 7, tab. XIII, 2. u bilj. 66 usp. i ostalu literaturu.
- 53) Visina figura ispod arkada je točno 71 cm.
- 54) Sarkofag nije objavljen
- 55) Grupa tih sarkofaga kao cjelina nije obrađena i objavljena. Prema mojim još neobjavljenim rezultatima nijedan takav primjerak nije stariji od 3. st. n.e. Dapače najveći broj njih je i kasniji, kao što je npr. slučaj s gore spomenutim sarkofagom Dobrog pastira (usp. N. Cambi, Krist . . . str. 71) koji je iz doba između 310. i 320. godine. Isto tako iz 4. st. je i primjerak koji se još uvijek nalazi *in situ* na Manastirinama, usp. R. Egger, Forschungen in Salona II, Wien 1926, str.
- 56) N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 107 i d.
- 57) N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 110 i d. Utvrdio sam da je taj tip stele pripadao vojnicima. Iako je također imala čitavu figuru pokojnice, stela iz Sovića u Hercegovini, blizu Imotskog koju je izradio majstor Maksimin, ipak je drugačija od ostalih koje su upotrebljavali vojnici. O steli iz Sovića usp. D. Rendić-Miočević, Dva signirana reljefa iz radionice majstora Maksimina, Arheološki radovi i rasprave IV-V, 1967, str. 333 i d, tab. II-III.
- 58) Datiranje tih stela u doba oko kraja 2. st. i kasnije tzv. "grčkog" tipa stele (stela s čitavim ljudskim likom) predložio je još H. Hoffmann, o.c. str. 74. Međutim, one se pojavljuju još i ranije, a idu sve do u početak 3. st. Usp. N. Cambi, Nadgrobna stela . . . str. 107. U takvo datiranje spomenutih primjeraka dobro se uklapa i ovaj naš fragment.
- 59) O tom sarkofagu usp. N. Cambi, Die stadtrömische Sarkophage in Dalmatien, u "Zweites Symposium über die antiken Sarkophagreliefs" Bochum 1976, Archaol. Anzeiger 1977, str. 445, br. 1, sl. 119.
- 60) Taj fragment nije objavljen. Nadam se da će ga uskoro obraditi i objaviti.
- 61) Usp. C. Fisković, Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo VAHD 53, 1950-51, str. 186 i d, sl. 1,2. Usp. osobito str. 193 gdje autor navodi svoje mišljenje o starokršćanskom podrijetlu memorije s grbom sv. Feliksa.
- 62) O nekropoli u Teutinoj ulici usp. F. Oreb, Nalaz antičkih grobova u Teutinoj ulici, Kulturna baština 14, 1983, str. 31 i d.
- 63) Jednostavna stela nosi sljedeći natpis:  
 D(is) M(anibus)  
 CL(audio) POLITE (TE u ligaturi!)  
 CL(audio) GEMEL  
 LINV PATRI  
 PIENTISSIMO  
 B(ene) M(erenti)  
 Natpis je objavljen u CIL III 2292.



N. Cambi

FORSCHUNGEN ÜBER ANTIKEN DENKMÄLER IN SPLIT:  
EIN FRAGMENT DES GRABDENKMALS AM ŠPERUN

## Zusammenfassung

Als Fortsetzung seiner Forschungen über in Häuser eingebaute antike Denkmäler erörtert der Verfasser ein ober dem Eingang des Hauses Nr. 5. in der Ban Mladenova ulica in Split eingebautes Fragment.

Es handelt sich um ein Fragment mit einer in ein *paludamentum* gekleideten Männergestalt, die in der linken Hand vor der Brust zwei Gegenstände haltet, zwei Stöcke, und am Kopf einen Kranz hat.

Der Verfasser versucht auf die Frage, wen dieses Relief darstellt, zu antworten. Ausgehend von der Kleidung sowie der anderen Attribute stellt er fest, dass es sich um einen Soldaten handelt. *Paludamentum* ist meistens eine Soldatenkleidung, der kürzere Stab ist ein *vitis*, ein Zeichen der Centuriowürde, während es dem Verfasser nicht möglich ist den Charakter des zweiten Stabes zu bestimmen. Er nimmt an, dass es sich um kein *pilum* handelt, obwohl eine Wulst vorhanden ist, jedoch die Tatsache dass der lange Gegenstand in der Höhe des Gürtels endet spricht dagegen. Dass es sich um einen Centurio handelt beweist der Kranz-*corona civica*-den nur Centurios verdienen. Dieses Attribut am Kopf des Mannes sitzt auf die selbe Art wie beim Centurio Marcus Celius im Landesmuseum von Bonn.

Die zweite Frage auf die der Verfasser antwortet, ist die Bestimmung der Entstehungszeit des Denkmals. Da keine Anschrift vorhanden ist, muss er sich ausschliesslich auf die Darstellungs- und Modecharakteristiken verlassen. Bezeichnend ist der dicke und breite Bart. Dieser erinnert an die Form von Hadrians Bart schon seit der ersten Darstellungen (der Triumphbogen in Benevento und der Typ des Porträts Stazione Termini). Auch das Haar ist ziemlich dicht, doch unter dem Kranz ist es nicht ganz sichtbar, nur einige Haarbüschel um die Ohren. Auf Grund dieser Einzelheiten sowie auf die klassische Art wie dieses Relief gemeißelt wurde, nimmt der Verfasser an, dass die Entstehungszeit zwischen den Jahren 120/130-150/160 sein könnte.

Als dritte drängt sich bei der Reliefbearbeitung die Frage auf, zu welcher Denkmalart dieses gehörte. Der Verfasser meint dass es sich um den Typ eines kleinen Grabmal (Stele) mit der ganzen Figur des Toten handelt. Ein solcher Denkmaltyp wurde meistens für Soldaten zu etwas späterer Zeit (2. oder 3. Jh) angewandt. Über solche Stelen aus Dalmatien berichtete der Verfasser schon vor kurzem. Diese Feststellung steht in Übereinstimmung mit dem vorgenannten, dass es sich um einen Soldaten - Centurio aus dem 2. Jh. handelt.

Am Ende dieser Auslegung erörterte der Verfasser die Möglichkeit der Ortsbestimmung, wo dieses Grabsteinfragment gefunden wurde. Er vermutet es sei aus Split, d.h. es sei nicht aus Salona gebracht worden, da etwas südlicher, in der Kirche des hl. Franziskus ein Sarkophagfragment aus Werkstätten in Rom eingebaut ist und ein zweiter ganzer Sarkophag des gleichen Charakters (christlich, mit der Darstellung "Übergang der Israeliten durch das Rote Meer") befand sich ebenfalls von alters her in dieser Kirche und wurde von dort ins Archäologische Museum in Split übertragen. Etwas nördlicher in der Teutina ulica wurde eine kleine Nekropolis entdeckt, die wahrscheinlich auch in die Plinarska ulica weiter reichte, da an deren Anfang in einem Haus eine kleinere Stele mit einer Anschrift eingebaut ist.